

A Színháztörténet szolgálatában

(Vázlatos összefoglaló a 130 éve született Pukánszky Kádár Jolán munkásságáról)

Lengyel Emese, PhD-hallgató, DE Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskola

*„Alapvető művei megőrzik emlékét
a múlandó emberi emlékezeten túl is.”
(Film Színház Muzsika, 1989)*

Pukánszky Kádár Jolán (1892–1989) fő kutatási területe a magyar drámairodalom és hazai színjátszás története volt. Szakterületén alapművek szerzőjeként tartjuk számon, s többek között ő volt az első női egyetemi magántanáraink egyike is. Pályájának alakulásáról, mérföldköveiről mégis keveset tudunk, mely hiátust a jelen cikk is hivatott pótolni.

Pukánszky Kádár Jolán a magyar színjátszás alakulását kutatók számára megkerülhetetlen, s eredményeit tucatnyi könyv őrzi a következő generáció számára. Kádár Jolán néven 1892 októberében Temesvárott született, s 1989 augusztusában hunyt el.¹ Pályatársa többek között Hont Ferenc (1907–1979) Kossuth-díjas rendezőnek és színházesztétának, de Staud Géza (1901–1988) színháztörténésznek is, akik műveikkel hasonlóan a magyar színháztörténet-írás hiányosságait kezdték el pótolni.² Alapvető színháztörténeti munkák mellett további szócikkeket,³ kritikákat közölt hazai és külföldi tudományos platformokon egyaránt, majd 1983-ban az irodalomtudományok doktora lett. Ehhez a sikerhez, fontos karrierállomáshoz a Nemzeti Múzeum könyvtárában, az

¹ Székely Gy. főszerk (1994): *Magyar Színházművészeti Lexikon*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

² Hont Ferenc például a *Magyar színháztörténet* (1962), illetve *A színház világtörténete* (1972) címmel jelentetett meg kötetet. Staud Géza megannyi szerkesztést és önálló kiadványt tudhat magáénak, ilyen az 1940-ben napvilágot látott *Színháztudományi alapkérdések*, de az 1975-ös *Magyar Színháztörténeti bibliográfia I–II.* kötete is

³ Lásd pl.: Pukánszky K. J. (1933): Az összehasonlító irodalomtörténet magyar feladatai. *Napkelet*, 11, 10, 757–759., Pukánszky K. J. (1934): A mai katolikus dráma Németországban és Ausztriában, *Katolikus Szemle*, 48, 11, 669 – 673., Pukánszky K. J. (1943): Magyar színjátszás. *Magyarságtudomány*, 2, 206–213., Pukánszky K. J. (1980): A budai Népszínház „védasszonya”. *Budapest*, 18, 8, 38–39.

Országos Széchényi Könyvtárban (OSZK), illetve az Országos Levéltárban eltöltött idő, majd a debreceni évek is hozzájárultak. A *Magyar Nemzet* hasábjain halálakor megjelent cikkben a zszurnalista a következőképpen fogalmaz: „Ezeknek köszönhette, hogy ő lett egyike első női egyetemi magántanárainknak, és reá bízták Debrecenben töltött éve alatt Csokonai színműveinek kritikai kiadását. A mű 1978-ban az Akadémiai Kiadónál jelent meg. Munkássága jutalmául elnyerte az irodalomtudományok doktora tudományos fokozatot.”⁴

Az irodalom és színház szeretete Pukánszkyne esetében is a gyerekkorban gyökerezik, s az egyetemi tanulmányok alatt pedig már kibontakozott. Az írásban Pukánszkyne Kádár Jolán gyerekkorát és szakmai életét tekintem át röviden, elsősorban a rendelkezésre álló, sajnos csekély számú, különböző műfajú – interjúk, megemlékezések, kritikák stb. – sajtóforrások és szakcikkek segítségével.

Jelen áttekintés azonban nem előzmény nélküli, ugyanis 2017-ben, Pukánszkyne Kádár Jolán születésének 125. évfordulójának tiszteletére az Országos Széchényi Könyvtár emlék szimpóziumot rendezett,⁵ Rajnai Edit tollából pedig a nemzetikonyvtar.blog.hu portálon munkásságáról jelent meg cikk.⁶ A források tekintetében ezért is fordultam a sajtóanyagok irányába, hiszen találhatunk olyan értékes információkat, melyek adalékként szolgálhatnak a kutató pályaképéhez.

A kezdetek – Saját visszaemlékezés

Kádár Jolán családjának nagy elhatározás kellett ahhoz, hogy Temesvárról Budapestre költözzenek. Édesapja tanárként dolgozott a temesvári Állami Fém- és Faipari Szakiskolában.⁷ Saját visszaemlékezései szerint a harminckét évesen, négy gyermekkel özvegyen maradt édesanyja többször mondogatta a családfőnek, költözzenek fel: „»Hányszor megmondtam Apátoknak – emlegette sokszor Anyám már Apám halála után, hogy költözzünk Pestre.« Még most is fülembe cseng a szemrehányó hangja, mintha mi lettünk volna ennek okai. Mert rendületlen volt a hite, hogy Apa ott érvényesült volna. Apám, aki tanár volt Temesvárott, írogatott is, didaktikai műveket és egy regényt, A Zsarnóczyak címmel, Tolnai Lajos modorában, sok társadalomkritikával. Az érvényesülésben nem vagyok olyan biztos, mint Anyám, az nagyon sok tényezőtől függ. Akkor

⁴ K.K. (1989): Pukánszkyne Kádár Jolán halála. *Magyar Nemzet*, 52, 203, 6.

⁵ Az emlékszimpozium anyagát lásd: <http://www.oszk.hu/rendezvenyek/pukanszkyne-kadar-jolan-emlekszimpozium> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 08. 17.)

⁶ Rajnai E. (2017): *És mit ír „a Pukánszkyne”?* https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2017/10/18/es_mit_ir_a_pukanszkyne (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 08. 14.)

⁷ Szekernyés J. (2001): Temesvár kövei 164. *Heti Új Szó*, 7, 16, 17.

még volt Jókai és már volt Mikszáth, sőt Herczeg Ferenc is. Anyámnak fogalma sem volt a realitásokról. Azt hitte, a Pestre költözés csak abból áll, hogy az ember felül a vonatra és kész. De hogy Pesten tanárként elhelyezkedni a lehetetlenséggel határos – gondoljunk csak Babitsra, vagy még inkább Juhász Gyulára, arról sejtelve sem volt. Maradtunk hát, és vártuk a sült galambot”⁸ – olvashatjuk Pukánszkyé *Gyermekkor, Temesvár* című írását a *Kortárs* folyóiratban. Édesapját jóformán csupán testvérei elbeszélései alapján ismerhette, hiszen háromhónapos volt, amikor a tanító édesapa elhunyt. A könyvek azonban egyfajta kapcsolódási pontot jelentettek közöttük, ugyanis apja könyvtára jóvoltából megannyi feledhetetlen olvasásélményben volt része. A Pestre költözés apja halálát követően is központi téma marad a családjában, mint írja: „Az 1904-es év hozta családunkba az első fontos fordulatot. Levente leérettégizett és Pestre ment jogásznak”⁹ – majd szépen sorban a család többi tagja is Budapesten folytatta az életét.

Ő maga szintén a fővárosba került, majd a gimnáziumot követően egyetemen folytatta tanulmányait: „Kitűnő bizonyítványa volt mindvégig a szorgalmas, törekvő és eszes Kádár Jolánnak. Általános osztályzatát csak a torna rontotta el, mert képtelen volt megbarátkozni a modem tornaszerekkel: a gyűrűvel, a gerendával, a korláttal s a bordásfallal. Hatodikos korában őt jelölték ki a március 15-i ünnepély szónokául, ami nagy megtiszteltetést jelentett.”¹⁰

A színháztörténet vonzásában

A gimnáziumi tanulmányokat követően a Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett magyar-német-francia szakos diplomát és doktorált le 1914-ben. A Nemzeti Múzeum könyvtárosaként, majd az Országos Levéltár levéltárnokaként dolgozott. „Pukánszkyé tudományos munkássága Bayer József alapvető eredményeiből indult ki, s a magyar színháztörténet úgyszólván minden lényeges pontját érintve köti össze a mi generációnkat az úttörők tevékenységével, biztosítva egyúttal napjainkig a szigorúan tudományos színháztörténeti kutatás folyamatosságát és hivatalos elismertetését is” – vélekedett a már említett Staud Géza 1982-ben.¹¹

1914 azonban még egy esemény miatt mindenképpen emlékezetes állomás a színháztörténész életében, ugyanis a háború viharában nem élhetett elnyert egyéves párizsi ösztöndíjával. Még ugyanakkor, 1914-ben megjelent a

⁸ Pukánszkyé K. J. (1986): Temesvár. *Kortárs*, 30, 11, 89–103.

https://adt.arcanum.com/hu/view/Kortars_1986_2/?pg=778&layout=s (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 08. 01.)

⁹ *Uo.* 100.

¹⁰ Szekernyés (2001), 17.

¹¹ Staud G. (1982): Pukánszkyé Kádár Jolán köszöntése. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 86, 4, 521–522.

magyarországi színháztörténet egyik alapműve is, *A budai és pesti német színház története 1812-ig*. 1923-ban pedig közre adhatta a kötet második részét is, mely az 1812 és 1847 közötti időszakot térképezte fel (Staud, 1982, 512.). A Budai Népszínház történetéről szintén hiánypótló kutatást végzett el, mely munkáért elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia pályadíját. De a megjelenésre több mint negyven évet kellett várnia, mint ahogy arra Kerényi Ferenc irodalomtörténész az *Irodalomtörténet* folyóiratban napvilágot látott recenziójában beszámol.¹² Az egyik legjelentősebb kétrészes kötete a Magyar Történelmi Társulat gondozásában jelent meg *A Nemzeti Színház százéves története I–II.* címmel,¹³ melyet a színház centenáriuma számára készített el.¹⁴ (1945-ben viszont „látnia kellett a Nemzeti Színház többéves munkával rendezett teljes levéltárának pusztulását.”¹⁵) Nem volt színházi ember, hanem tudós, s éppen ez a távolságtartás kellett ahhoz, hogy elfogulatlanul írjon a magyar színházak és színjátszás történetéről: „Kádár Jolán a mi szakmánk legkiválóbb egyénisége. Tudós. Nem színházi ember, szubjektív elemeket kevésbé tudott vagy akart munkájába, például *A százéves Nemzeti Színház történetébe* belevinni”¹⁶ – jegyezte meg Magyar Bálint.

1948 és 1951 között Debrecenben folytatta pályáját, s így ő Magyarországon az egyik első női egyetemi magántanár. Mudrák József a Debreceni Egyetemen 2007-ben megvédett *A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története 1914–1949* című értekezésében találunk az időszakra vonatkozó adatokat, legalábbis ami a habilitációs folyamatot illeti: „1947-ben három habilitáció is történt: Kardos László miniszteri tanácsos »A magyar műfordítás története az utolsó félszázadban«, Koczogh Ákos, a debreceni gyakorló gimnázium tanára »Magyar népi irodalom«, és Pukánszky Béláné Kádár Jolán nyug. országos főlevéltárnok (Pukánszky Béla professzor felesége) »A nemzeti színészet története a magyar művelődés keretében« tárgykörökben. Kardos órái Babitsról mint műfordítóról szóltak, Koczogh Adyról, Pukánszkyéné viszont a XIX. század első felének színjátszásáról tartott előadásokat.”¹⁷

¹² Kerényi F. (1980): Pukánszky Kádár Jolán: *A Budai Népszínház története. Irodalomtörténet*, 62, 2, 17–19.

¹³ Több kritika, ajánló is napvilágot látott a magyar színháztörténet egyik meghatározó kötetéről: Szabó L. (1942): *A Nemzeti Színház százéves története. Erdélyi Helikon*, 15, 5, 356–362.

¹⁴ Sz. N. (1938): Készül a Nemzeti Színház történelme. *Budapesti Hírlap*, 58, 193, 12.

¹⁵ Kerényi F. (1989): Pukánszky Kádár Jolán (1892–1989). *Irodalomtörténeti Közlemények*, 93, 5–6, 723.

¹⁶ Dalos L. (1989): A Trilógia után – Interjú Magyar Bálinttal. *Film Színház Muzsika*, 29, 35, 7.

¹⁷ Mudrák J. (2007): *A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története 1914–1949*. PhD-értekezés.

Mindeközben érdekelte a drámaíró Csokonai Vitéz Mihály, kiről monográfiáját 1956-ban publikálta, s azt követően a Csokonai-színművek kritikai kiadása is a nevéhez kötődik 1978-ban.¹⁸ 1969-ben megjelent irodalomtörténeti tanulmányában többek között e kutatás nehézségeire is felhívta a figyelmet: „Csokonai műveinek kiadása rendkívül bonyolult szövegkritikai feladat. Fokozottan áll ez a drámákra nézve, ahol az általános nehézségeket, mint az autográf kéziratok zilált és töredékes volta, még különlegesen is bonyolítják. Négy eredeti drámája közül csupán a *Tempefőinek* maradt sajátkezű kézírata, s életében csupán egyetlen drámafordítása, az *Angelica* jelent meg nyomtatásban. Ezzel szemben másik három eredeti drámájának hús idegen kézzel írott szövegéről tudunk, s valószínűleg sokkal több volt és van is belőlük, mint amennyit a kutatás számon tart. Egy valószínűleg sokkódexirodalommal állunk itt szemben, melyet egész más szövegkritikai módszerrel kell megközelíteni, mint a szokványos modern kéziratot. A problémák nagyrészt épp abból adódnak, hogy az eredeti kéziratok gyér volta, az egykorú nyomtatott anyagnak úgyszólván teljes hiánya és a kéziratok elterjedésének között nagy ellentét feszül.”¹⁹ Műve a nehézségek ellenére is mindenképpen hozzájárult az addig ismert Csokonai-kép árnyalásához.

A cikk végén röviden említenünk kell férjét is, hiszen Kádár Jolán pályáját befolyásolta Pukánszky Béla (1895–1950) irodalomtörténész, germanista karrierjének alakulása is. Pukánszkyt 1941 áprilisában nevezték ki a debreceni egyetemen a Bölcsészettudományi Kar tanárává,²⁰ majd 1943-tól a Tanárképző Intézet élén tevékenykedett. Kádár Jolánnal. 1924-ben kötöttek házasságot, három gyermekük született. Férje halálát követően azonban Pukánszkyé újra a fővárosban dolgozott.

Összegzés

Írásomban Pukánszkyé Kádár Jolán korszakalkotó színháztörténeti pályáját kívántam, ha csak vázlatosan is, összefoglalni. A tudomány szolgálatában több mint hét évtizedet töltő kutatóasszony példakép lehet a színháztörténet-írással foglalkozó következő generáció számára, hiszen páratlan tudásához kivételes szorgalom társult.

<https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/79770/ertekezes.pdf?sequence=5&isAllowed=y> (Utolsó letöltés dátuma: 2022. 08. 01.), 55.

¹⁸ Kovács I. (1981): Csokonai Vitéz Mihály összes művei. *Irodalomtörténet*, 63, 3, 821–826.

¹⁹ Pukánszkyé K. J. (1969): Csokonai dráma kéziratának problémái. *Irodalomtörténet*, 51, 1, 884–903.

²⁰ Mudrák (2007), 99.